

การกระทำ

การกระทำ (Doing) คือ การทำ การประกอบขึ้น การผลิตขึ้น การก่อขึ้น

คำว่า “การกระทำ” มีความหมายเดียวกันกับคำภาษาสันสกฤต “กรฺม” ซึ่งในภาษาไทยเขียน “กรรม” คำนี้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายไว้ 4 ประการคือ การกระทำ การกระทำที่ส่งผลร้ายมาจนถึงปัจจุบันหรืออนาคต บาป เคาระห์ และความตาย

เราจะเห็นได้ว่าถ้าในแง่ของภาษาคน กรรมก็คือ การกระทำทั้งหมด แต่โดยภาษาธรรม กรรมมีความหมายมากกว่านั้นมาก

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ในขณะดำรงสมณศักดิ์ พระเทพเวที ได้ให้คำนิยาม “กรรม” ไว้ดังนี้ “กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาคือทำด้วยความตั้งใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เช่น ชุดหลุมพรางดักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตายเป็นกรรม แต่ชุดบ่อน้ำไว้กินไว้ใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม แต่ถ้ารู้ยู่ว่ายบ่อน้ำที่ตนชุดไว้นั้นอยู่ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกได้ง่าย แล้วปล่อยปละละเลย มีคนตกลงไปตาย ก็ไม่พ้นเป็นกรรม” บางครั้งเราได้ยินคำพูดว่า “ทำกรรม” หมายถึง การกระทำที่เป็นทุกข์เป็นโทษ หรือบางทีก็พูดว่า “ทำกรรมทำเวร” ก็มี การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี การกระทำที่ชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว

ในทางการศึกษาตามปรัชญาการศึกษาลัทธิปฏิบัตินิยม (Educational Pragmatism) เราคุ้นเคยกับวลีทางการศึกษาของจอห์น ดูย (John Dewey) ที่ว่า **การเรียนรู้ด้วยการกระทำ (learning by doing)** อยู่เสมอ การกระทำในที่นี้หมายถึง การปฏิบัติให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นมาซึ่งเป็นผลจากการศึกษาเล่าเรียน

แต่ในภาษาไทยนั้น คำว่า “ปฏิบัติ” หมายถึง การดำเนินการไปตามระเบียบแบบแผน

ประเภทของการกระทำ

การกระทำมี 2 ประเภท คือ

1. การกระทำดี คือ กุศลกรรม (กรรมดี) หมายถึง การกระทำที่เป็นกุศล กรรมดีเกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทษะ อโมหะ

2. การกระทำชั่ว คือ อกุศลกรรม (กรรมชั่ว) หมายถึง การกระทำที่เป็นอกุศล กรรมชั่วเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทษะ โมหะ

การกระทำทั้งสองประเภทนี้ถ้าจำแนกตามทางที่กระทำ หรือ ทางที่แสดงออกของการกระทำ จะมี 3 ทางด้วยกัน ได้แก่

1. การกระทำทางกาย เรียกว่า กายกรรม
2. การกระทำทางวาจา เรียกว่า วจีกรรม
3. การกระทำทางใจ เรียกว่า มโนกรรม

ในทางพุทธศาสนาจำแนกการกระทำ (กรรม) ตามสภาพที่สัมพันธ์กับการให้ผล (วิบาก) จำแนกออกเป็น 4 อย่าง ดังนี้

1. กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่สภาพปรุงแต่งการกระทำทางกาย (กายสังขาร) ทางวาจา (วจีสังขาร) และทางใจ (มโนสังขาร) ที่มีการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ตัวอย่างเช่น การกระทำตามข้อห้ามของศีลห้า (กรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ทุกข์) ได้แก่

- 1) การทำลายชีวิต (ปาณาติบาต)
- 2) การถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ (อทินนาทาน)
- 3) การประพฤตินิดในกาม (กาเมสุมิจฉาจาร)
- 4) การพูดเท็จ (มุสาวาท)
- 5) การดื่มสุราเมรัย (สุราเมรัยมัจฉปมาทัฏฐาน)

2. **กรรมขาว** มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ตัวอย่างเช่น การประพฤติปฏิบัติตามกุศลกรรมบท (กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ) มี 10 อย่าง ได้แก่

- 1) เว้นจากการทำลายชีวิต
- 2) เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้
- 3) เว้นจากการประพฤตินิดในกาม
- 4) เว้นจากการพูดเท็จ
- 5) เว้นจากการพูดส่อเสียด
- 6) เว้นจากการพูดหยาบคาย
- 7) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
- 8) ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
- 9) ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา
- 10) เห็นชอบตามคลองธรรม

3. **กรรมทั้งดำทั้งขาว** มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียนบ้างไม่เบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ปุถุชนทั่ว ๆ ไป

4. **กรรมไม่ดำไม่ขาว** มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อสิ้นกรรม กรรมประเภทนี้ได้แก่ **มรรคแปด** มีเจตนาเพื่อละกรรมทั้ง 3 ประเภทข้างต้น การกระทำหรือการประพฤติปฏิบัติตามมรรคแปดอย่างเคร่งครัดจริงจังจะ ลด ละ เลิกกรรมทั้งสามประเภทที่กล่าวมาแล้วได้โดยสิ้นเชิง จึงเรียกกรรมประเภทที่สี่นี้ว่า **กรรมเพื่อสิ้นกรรม**

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า "...ในบรรดาการกระทำ (กรรม) ทั้งสามอย่างคือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม นั้น มโนกรรมสำคัญที่สุดและมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุดเพราะ

ว่า **มโนกรรมเป็นจุดเริ่มต้น** โดยปกตินุษย์คิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำ (ยกเว้นบางคนที่พูดก่อนคิด) ดังนั้น วจีกรรมและกายกรรมจึงขยายมาจากมโนกรรม และที่ว่ามีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุดก็เพราะว่า มโนกรรมรวมถึงความเชื่อ ความเห็น **ทฤษฎี แนวความคิด** และค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่า **ทิฐิ** ด้วย **ทิฐิเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปของบุคคล** ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น เมื่อนิยมอย่างไรก็คิด พูดจา สั่งสอนชักชวนกันทำการต่าง ๆ ไปตาม ที่เห็นที่เชื่อที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิชฌาทิฐิ การคิด การพูด การกระทำก็ดำเนินไปในทางที่ผิดไปหมด แต่ถ้าเป็นสัมมาทิฐิ การคิด การพูด การกระทำก็จะ "ไปในทางที่ถูกต้องไปด้วย"¹ ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนในเรื่องนี้ก็คือบุคคลพวกที่เป็นพวกวัตถุนิยมเห็นว่าการความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุดเป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ พวกนี้จะเพียรพยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อม และถือเอาความพรั่งพร้อมด้วยวัตถุนั้นเป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรือง เกียรติยศ และศักดิ์ศรี วิถีชีวิตและสังคมของคนพวกนี้ก็จะไปในรูปแบบที่หรูหรา ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ (พวกนี้เข้าทำนองพอไม่มีและมีไม่พอ). ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล² เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา กล่าวไว้ว่า "...เราเสียคน...เพราะเราหลุดจากหลักธรรมที่เรายึดมาตลอดคือ เดินเส้นทางสายกลาง แต่ (เรา) เดินไปสู่ความโลภ ความหลง การกอบโกยทุกอย่าง เข้าเป็นสมาชิกสังคมบริโภคสุดกู่...เวลานี้คนต้องมีบ้านโต ๆ ไม่มีก็ต้องไปกู้ยืมเงินเขาเพราะมันเป็นศักดิ์ศรีของสังคม ทุกคนก็ซื้รถคันใหญ่ ๆ แพง ๆ ทุกคนต้องหิว กระเป๋าหลุยส์ ต้องอะไรใบละห้าหมื่น,

¹ กรรมตามนัย พุทธธรรม (หน้า 23)

² หลักธรรม หลักทำตามรอยพระยุคลบาท (หน้า 16 - 17)

อะไรก็ไม่รู้เงินในกระเป๋าไม่มีเลยไปซื้อกระเป๋าหมด... รูดการ์ดอย่างเดียว... ใช้กันฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยกันจนหมด... เสียคน” ส่วนสังคมของบุคคลที่ถือเอาความสุขทางใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตและความเป็นไปในแบบทางสายกลาง (มัชฌิมาปทา) มีความพอดีพอเพียง อยู่แต่พอดี กินแต่พอดี ตรงตามหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชกรณียกิจต่าง ๆ มากมาย เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ผู้ซึ่งได้ปฏิบัติงานสนองพระราชดำริต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด กล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า “...59 ปีที่ผ่านมาได้ทรงแสดงให้เห็นทุกอย่าง ได้ทรงทำหมดทุกอย่าง ทรงคิดหมดทุกอย่างเพื่อรักษาประเทศนี้ไว้ไม่ใช่เพียงรักษา ทรงสอนด้วย ทรงนำด้วย ทรงทำด้วย แต่พวกเราพลกนิกรเห็นพระเจ้าอยู่หัวแต่ไม่เคยมองพระเจ้าอยู่หัวเลย ชื่นชมแต่ไม่เคยทำตาม”

การกระทำย่อมสัมพันธ์กับความคิด

การกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ เกิดขึ้นจากความคิดทั้งสิ้น หรือพูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่าความคิดเป็นหัวหน้าของจิตใจและการกระทำต่าง ๆ พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า “ความคิดนำโลกไป ความคิดทำให้โลกดิ้นรน สิ่งทั้งปวงตกอยู่ใต้อำนาจของความคิด”³ (ในที่นี้ โลก หมายถึง หมู่มนุษย์ และสิ่งทั้งปวง หมายถึง การกระทำ - ผู้เขียน). “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีความคิดเป็นประธาน สำคัญที่ความคิด ย่อมสำเร็จด้วยความคิด ถ้าคิดไม่ดีย่อมพูดไม่ดีและทำไม่ดี หลังจากนั้นความทุกข์ก็ตามมา”⁴

ในกรณีเช่นนี้บางทีก็มีผู้สงสัยว่า ทำไมบางคนคิดชั่วแต่เวลาพูดเขาจะพูดจาดีมาก ตามความเป็นจริงแล้ว การเสแสร้งทำเป็นพูดดีทั้ง ๆ ที่กำลังคิดชั่วอยู่นั้นคือการพูดเท็จ จึงเป็นการพูดไม่ดี (พูดชั่ว) บางคนพูดไม่ดีแต่ทำความดีต่าง ๆ นานา ซึ่งความจริงแล้วเป็นการกระทำที่หลอกลวงไม่จริงใจจึงเป็นการกระทำที่ไม่ดี (ทำชั่ว) ขอให้ดูที่เจตนาของการพูดและการกระทำนั้น ๆ เป็นหลักในการวินิจฉัย ตลอดจนชีวิตมนุษย์คงคิดและกระทำมากมาย แต่คงไม่มีใครที่จะทำได้สำเร็จในทุกอย่างที่คิด เพราะช่วงชีวิตหนึ่งนั้นสั้น ดังนั้นทุกคนจะต้องคิดและทำแต่สิ่งที่ดี

ความเข้าใจสืบสนเกี่ยวกับผลของการกระทำบางอย่าง

ในปุณฺชนทั่วไปยังมีความเข้าใจสืบสนเกี่ยวกับผลของการกระทำ (ผลกรรม) คำกล่าวที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นั้นบางคนไขว่ไขว่ไปพูดกันว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” เหตุที่บางคนคิดไขว่ไขว่ไปดังนี้ นั้นเป็นเพราะว่า บุคคลเหล่านี้มองกรรมนิยาม⁵ กับ สังคมนิยม⁶ สืบสนกัน จากพุทธพจน์ ซึ่งเป็นพุทธภาษิตที่ว่า

ยาทิสัง วปะเต พิชัง ตาทิสัง ลปะเต ผลัง
กัลยาณการี กัลยาณัง ปาปการี ปาปกัง
แปลว่า หว่านพืชเช่นใด ได้ผลเช่นนั้น
(ผู้) ทำดีได้ดี (ผู้) ทำชั่วได้ชั่ว

พุทธพจน์นี้พระพุทธองค์ตรัสในการสอนธรรมะของพระองค์ซึ่งรวบรวมไว้ใน พระไตรปิฎก นับว่าเป็น **ข้อความที่แสดงหลักกรรมของพระพุทธศาสนาอย่างกะทัดรัดชัดเจน** พึงสังเกตว่า ข้อความ

^{3,4} อริยสัจ 4 (หน้า 100 - 101)

⁵ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกระบวนการแห่งเจตน์จำนง, เป็นข้อกำหนดของกรรม, เป็นข้อกำหนดของการกระทำที่ถูกต้องเสมอ

⁶ กฎเกณฑ์ของสังคม, ข้อกำหนดที่สังคมต้องการ ซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้ แล้วแต่สังคมแต่ละแห่งจะกำหนดขึ้น

ตอนแรกที่ว่า “หวานพืชเช่นใด ได้ผลเช่นนั้น” เป็นพินิจนิยาม⁷ เป็นคำอุปมาอุปไมยเพื่อให้มองเห็นชัดๆ ว่า ทำอะไรจะได้สิ่งนั้น เช่น ปลูกแตงโมก็ได้แตงโม, ไม้ไซปลูกแตงโมแล้วได้มะม่วง เป็นการอุปมาอุปไมยให้เห็นว่า ทำความดีได้ความดีไม่ใช่ความดีแล้วรวย หรือทำดีแล้วได้เงินเดือนสองชั้น. ถ้าพูดอย่างนั้นคงไม่เป็นความจริงเสมอไป อาจจะเป็นไปได้ในบางครั้งบางคราวเท่านั้น เหมือนกับพูดว่า ปลูกแตงโมแล้วรวย การปลูกแตงโมอาจจะรวยได้ถ้าปลูกแล้วแตงโมเจริญออกงาม มีผลดกและขายดี แต่ถ้าปลูกแล้วมีผลดกแต่ขายไม่ได้ก็ไม่รวยหรืออาจจะขาดทุนด้วยซ้ำไป เหมือนกับคำขวัญบางคำขวัญที่ให้ไว้ไม่ถูกต้องนั้นแหละ มันเป็นไปได้เช่นกัน เช่นคำขวัญที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ผิดทั้งหมด ที่ถูกคือ “เงินคือเงิน งานคืองาน บันดาลสุข” เงินบันดาลสุขก็ไม่จริงเสมอไป คนที่ร่ำรวยมีเงินมีทองมากบางคนอาจจะมีความสุขถ้าใช้เงินเป็นและครองชีวิตเป็น แต่บางคนอาจจะตรงกันข้ามก็ได้

การกระทำเพื่อสังกรรม

ได้กล่าวมาแล้วว่า กรรมประเภทไม่ขาวไม่ดำ เป็นกรรมเพื่อสังกรรม คือทำให้เกิดภาวะปลอดทุกข์สิ้นเชิง ส่วนกรรมอีกสามประเภทยังต้องวนเวียนอยู่ในวัฏวนแห่งสุขและทุกข์ ภาวะที่ยังระคนอยู่ด้วยสุขและทุกข์ก็คือยังไม่พ้นทุกข์ นั่นคือ กรรมยังเกิดต่อเนื่องอยู่กับทุกข์และยังเป็นเหตุของทุกข์ต่อไป ส่วนกรรมประเภทที่สิ้นนั้นขณะที่ทำอยู่ก็กระทำโดยไม่มีมีความทุกข์ เป็นภาวะสุขล้วนโดยสมบูรณ์

เรื่องของ **ความสังกรรม** หรือ **การดับกรรม** นั้นมีสอนในลัทธิศาสนาว่าผสมกับพุทธศาสนา เช่นกัน เช่น ลัทธินิกครนต์ สอนว่า “สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี ไม่สุขไม่ทุกข์ก็ดี... ทั้งหมดนั้นเป็นเพราะกรรมที่ตนทำไว้ในปางก่อน โดยนัยดังนี้ การทำให้กรรมเก่าหมดไปด้วยตบะ การไม่ทำกรรมใหม่ก็จะมีผลบังคับต่อไป...ก็สังกรรม เพราะสังกรรมก็สิ้นทุกข์ เพราะสิ้นทุกข์ก็สิ้นเวทนา เพราะสิ้นเวทนา ทุกข์ทั้งปวงก็โถมซาหมดไปเอง” พวกนิครนต์ ถือว่า อะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมเก่า จะหมดทุกข์ได้ก็ต้องทำให้กรรมหมดสิ้นไปด้วยการบำเพ็ญตบะเผากิเลส ทำให้กรรมเก่าเหือดหายและไม่ทำกรรมใหม่เพิ่มขึ้นอีก แต่ในทางพุทธศาสนาสอนว่า “กรรมเก่าเป็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย จะต้องรู้ทันความเป็นจริงเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง คนจะหมดทุกข์ได้ด้วยการกระทำกรรมแต่เป็นการกระทำอย่างถูกต้อง ซึ่งทำให้ไม่มีกรรมเกิดขึ้นจึงจะทำให้กรรมหมดไป ดังนั้นเพื่อให้กรรมเป็นศูนย์ แทนที่จะหยุดนิ่งหรืออยู่เฉย ผู้ปฏิบัติตามหลักการของพุทธธรรมจึงต้องยิ่งเพียรพยายามทำการอย่างหนึ่งอย่างใดอย่างเอาจริงเอาจัง แต่เป็นการกระทำหรือปฏิบัติด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจตามความเป็นจริง ซึ่งทำให้ปลอดโปร่งมีอิสระพ้นจากการกระทำไปตามอำนาจของการขงัดค้นหา ที่เข้ามาช่วยอวิชาซั๊กพวกคนให้ร่าเริงอยากต่อไป”⁸

พระพุทธองค์ตรัสสอนเป็นข้อเตือนใจแก่พุทธศาสนิกได้ว่า “หญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์

⁷กฎกรรมชาติเกี่ยวกับพันธกรรมและพืชพันธุ์ เป็นนิยามหนึ่งของกฎกรรมชาติ ซึ่งมี อุดุนิยาม พินิจนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม ธรรมนิยาม

⁸กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม (หน้า 123.)

มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ตีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักได้รับผลกรรมนั้น”⁹

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี นักการศึกษา ผู้ได้รับสมญาปราชญ์ผู้ทรงศีล กล่าวไว้ว่า “การกระทำกรรมดี หรือการกระทำความดี ได้แก่ การกระทำการใด ๆ ที่ไม่เจือด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลงนั่นเอง”¹⁰

คนทุกคนเกิดมามีกิเลสอยู่แล้วตามธรรมชาติ มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่บุคคล กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ได้รับผลของการกระทำนั้น อันเป็นเหตุให้เกิดกิเลสใหม่ แล้วทำกรรมหมุนเวียนต่อไปอีก ตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดกิเลสอยากได้ของของผู้อื่น จึงไปลักขโมยของของเขามา เมื่อได้มาแล้วก็นำมาเสพเสวยสุข ยิ่งทำให้เกิดกิเลสอยากได้รุนแรงขึ้น ยิ่งอยากได้มากขึ้นยิ่งทำกรรมมากขึ้น หรือในทางตรงข้ามถ้าถูกขัดขวางจะเกิดทุกข์เวทนาเป็นวิบากทำให้เกิดกิเลส คือเกิดโทสะแค้นเคืองแล้วพยายามทำกรรมคือประทุษร้ายเขา เมื่อเป็นอยู่

เช่นนี้จะหมุนเวียนต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเรียกว่า วงจรแห่งทุกข์ ประกอบด้วย 3 วงจร ได้แก่

1. **วงจรของกิเลส** (กิเลสวัฏฏ์) ประกอบด้วย

อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

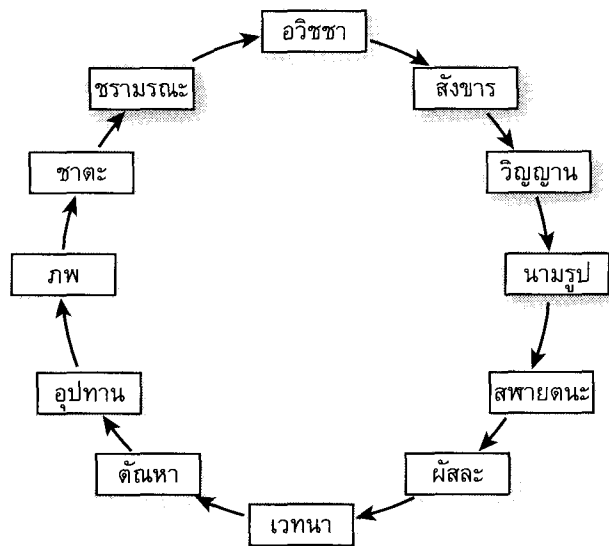
2. **วงจรของกรรม** (กรรมวัฏฏ์) ประกอบด้วย

สังขาร ภพ

3. **วงจรของวิบาก** (วิปากวัฏฏ์) ประกอบด้วย

วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ชาตะ ชรามรณะ

ถ้านำวงจรของความทุกข์ทั้งสามวงนี้มารวมกันจะเกิดเป็นวงจรใหม่ซึ่งเรียกว่า **วงล้อของชีวิต** หรือ **วงจรปฏิจจสมุปบาท** นั่นเอง การที่ความทุกข์เกิดขึ้นก็เพราะมีปัจจัยต่อเนื่องกันมา ถ้าจะแปลความให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันและให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ **กระบวนการกระทำทางใจที่เป็นกิเลสและเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ทางจิตใจ** วงจรปฏิจจสมุปบาท มีดังต่อไปนี้ (ถ้าสนใจ ควรศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาท ให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไป)

ที่มา : ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (หน้า 59)

⁹ กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม (หน้า 169.)

¹⁰ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี. ปราชญ์ผู้ทรงศีล (หน้า 214.)

เราจะเห็นได้ว่า การกระทำ หรือการประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลย่อมมีผลกระทบต่อตนเอง และต่อสังคม มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่กรณี สังคมไทยจึงพยายามสั่งสอนอบรมอนุชนให้รู้จักควบคุมดูแลตนเอง ดูแลการปฏิบัติตน การกระทำต่างๆ ของตน และรู้จักปรับปรุงตนให้อยู่ในวิสัยที่สังคมยอมรับตามขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีไทย รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามที่บรรพชนไทยได้สร้างสมไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทยตลอดมา ทั้งนี้เพื่อให้

อนุชนไทยเป็น **คนดี** ตามคติพุทธศาสนา คือ **คิดดี พูดดี ทำดี คบคนดี** และ **ไปสู่สถานที่ที่ดี**

การกระทำของแต่ละคนนั้น การกระทำที่สำคัญมากคือการกระทำหน้าที่หรือการทำตามหน้าที่ ท่านพุทธทาสภิกขุ สอนย้ำอยู่เสมอว่า การปฏิบัติตามหน้าที่คือการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง ดังนั้น ใครมีหน้าที่อะไรก็ต้องทำหน้าที่ของตนอย่างครบถ้วน และเต็มความสามารถ

วรวิทย์ วคินสรการ

บรรณานุกรม

- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.
- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2531.
- พระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตโต). **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2536.
- พุทธทาสภิกขุ. **กรรมเหนือกรรม**. กรุงเทพฯ : อัดมมโย จัดพิมพ์, มปป.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546.
- วรวิทย์ วคินสรการ. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, 2541.
- วคิน อินทสระ. **อริยสัจ ๔**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.
- สาโรช บัวศรี. **ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี : ปรายณ์ผู้ทรงศีล**. พิมพ์ในโอกาสอายุครบหกรอบ พ.ศ. 2531.
- สุเมธ ดันติเวชกุล. **หลักธรรม หลักทำ ตามรอยพระยุคลบาท**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- เอกชัย จุละจาริตต์. **แก่นธรรม (อริยสัจสี่)**. กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, 2545.